

J. Vives i Borrell (Castellar del Vallès 1884-1960) **Un escriptor compromès** ✧

Per Eulàlia Sagrera

J. Vives i Borrell
Col·lecció Anna M. Vives i Ventura

INICIS, JUSTIFICACIÓ

L'abril del 2013 va sorgir la idea de recuperar la figura de Vives i Borrell, des de La Pedra Fina. El primer que vam decidir, després de recopilar una mica d'informació del personatge i fer-ne una petita valoració, va ser proposar una tertúlia dins del cicle En to poètic, que organitza la Biblioteca Antoni Tort. La resposta dels responsables va ser favorable a la iniciativa, i és a partir d'aquest moment quan iniciem la recerca. Des d'aleshores, el suport de l'Arxiu d'Història ha estat fonamental: des de la cessió en préstec de sis dels seus llibres, a la possibilitat de consultar i d'escanejar les seves col·laboracions als setmanaris de la vila del moment (*Laletània*, *La Farga* i *Forja*). És també a través del cens del 1887 que ens proporciona l'Arxiu que sabem més detalls del seus orígens.

L'Arxiu va proposar-nos exposar tot el que havíem recollit en una xerrada, dins el cicle «Les xerrades de l'Arxiu d'Història». L'acte va tenir lloc el gener de 2016. També és seva la proposta que ens ha dut fins on som ara: la de donar forma a tota la informació recopilada amb motiu d'aquella xerrada. I això és el que us trobareu a partir d'aquestes ratlles, d'una manera resumida. A banda d'aconterar l'Arxiu d'Història, però, ens mou un altre motiu evident: una vegada recuperat el personatge, es pot aprofitar tota aquesta informació per anar més enllà, si es creu oportú; és

evident que aquestes pàgines només són l'inici i el punt del partida del que podria ser una recerca seriosa i extensa sobre la figura i l'obra de Josep Vives i Borrell per part de gent amb més expertesa que nosaltres. Us convidem a comprovar-ho. I a fer-ne l'ús que cregueu oportú.

Abans d'endinsar-nos per la vida i obra de Vives i Borrell, permeteu-me que passi del plural al singular per fer un parell d'aclariments i per donar les gràcies a tots els qui hi han col·laborat. Daniel Rocavert ha estat qui ha recollit tota la informació d'internet i qui va elaborar el muntatge i suport visual de la xerrada del 2016. Tota la informació que no s'ha aconseguit a través de l'Arxiu o de la família Vives prové de la seva feina. A tot això caldrà sumar-hi la resta de dades que no he sabut/pogut aprofitar per a aquestes pàgines.

En Roger Rocavert ens ha ajudat a escanejar documents i ens ha anat aportant informació complementària (cartes amb Vicenç Calders, partitures...). Un agraïment, també, a Albert Antonell pels seus consells i a Joan Grau per la feina de buidatge de Forja. I a Joan Vives i Molins i Anna M. Vives, per la seva amabilitat i per tota la informació, fotografies i documents que ens han proporcionat.

MIRANT DE RECOLLIR DADES BIOGRÀFIQUES

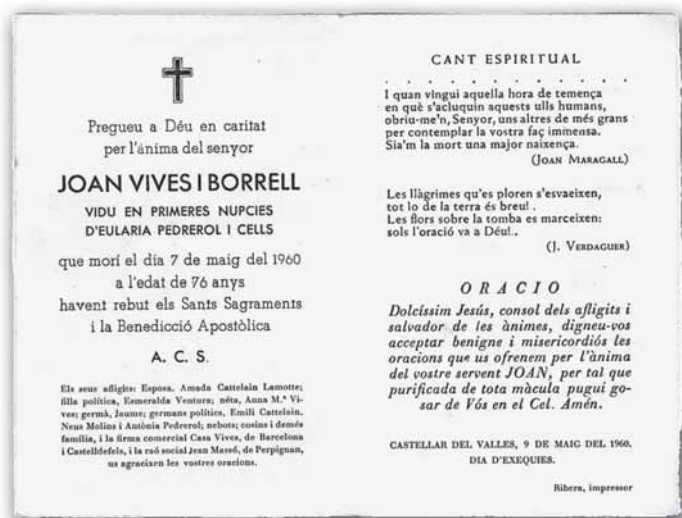
Tenim constància, a través del cens de l'Arxiu d'Història i el llibre del registre Civil, que el seu pare, Josep Vives i Tarruella, era un forner nascut a Collbató (sembla que tenia un cert parentiu amb el músic Amadeu Vives) que es va casar amb la castellarenca Clara Borrell i Benet. Durant la seva estada al poble, van viure al carrer del Centre, número 1, prop del forn on treballava el Josep, al carrer Major 14. En aquest entorn, el 27 d'abril del 1884 neix el primer fill del matrimoni: Joan Vives i Borrell. En Joan va ser el gran de quatre germans. El seguiren Rossend, Francisco i Jaume. En Rossend es casaria amb Neus Molins i Borrell, que havia viscut al carrer de les Bassetes número 12. Tindrien 4 fills. Un d'ells, en Joan, seria el fillol d'en Vives i Borrell. Aquestes darreres dades les hem pogudes obtenir a tra-

J. Vives i Borrell. Col·lecció Joan Vives i Molins

vés d'un d'ells, en Joan Vives i Molins, amb qui ens vam posar en contacte durant el 2014. Vam arribar a ell per un cop de sort. Us ho expliquem tot seguit.

Un dels esculls principals de la nostra recerca inicial va ser el fet de no trobar cap descendent que ens pogués aportar informació sobre la biografia del personatge. Tot el que coneixíem fins aleshores era a través de 3 fonts: internet (d'on bàsicament i únicament vam trobar dades sobre l'escriptor, el poeta); els escrits de *La Farga* i *Forja*, que ens aportaven algunes pistes; els testimonis de l'època, que ens dibuixaven una mica el perfil del personatge. I va ser justament preparant la tertúlia de la biblioteca Antoni Tort i remenant un dels llibres que ens va cedir l'Arxiu quan ens va caure a les mans un recordatori de la mort de Vives i Borrell:

Recordatori de la defunció. (AHCVA)

«Pregueu a Déu en caritat per l'ànima del senyor Joan Vives i Borrell vidu en primeres núpcies d'Eulària Pedrerol i Cells, que morí el dia 7 de maig del 1960 a l'edat de 76 anys (...) Els seus afluïts: Esposa, Amada Cattelain Lamotte; filla política, Esmeralda Ventura; néta, Anna M.ª Vives; germà, Jaume; germans polítics, Emili Cattelain, Neus Molins i Antònia Pedrerol; nebots; cosins i demés família, i la firma comercial Casa Vives, de Barcelona i Castelldefels (...)

I vam seguir el fil de Casa Vives, pastisseria barcelonina de renom, fins arribar a contactar amb Joan Vives i Molins, fill de Rossendo Vives i Borrell (germà del poeta) i de la castellarenca del carrer de les Bassetes Neus Molins i Borrell. A partir d'ell hem aconseguit fotografies i algunes dades biogràfiques que no hauríem pogut esbrinar de cap altra manera. Ell va ser, també, qui ens va confirmar que l'única descendent de Vives i Borrell era Anna Maria Vives Ventura, la seva néta. Vam contactar-hi, també. Ella ens va parlar dels seus estius d'infantesa a casa del seu avi, al carrer de la Mina número 44. I de la casa que va comprar, que es va anar arreglant, la Miranda del Cosidor. Dades que coneixíem però que es van anar confirmant i ampliant.

Feta aquesta prèvia, podem confegir una petita biografia més acurada i una mica més completa.

El vailet Joan estudia al poble fins als deu anys, edat en què es muda a Barcelona, on els seus pares fixen la residència, després que el sis de novembre del 1894 en Josep Vives vengués el forn de pa a Joan Portell i Vergés. Es van establir al barri de Sants i van fundar un forn de pa: «Panadería El Esmero».

Col·lecció Joan Vives i Molins

En aquell barri va continuar els seus estudis, en el col·legi de Don Miquel Batlle. I sembla ser que amb la lectura del llibre escolar *Lo Trobador Català*, del poeta i pedagog Antoni Bori i Fontestà, es van despertar les seves primeres aficions literàries. Eren temps de Jocs Florals i, havent assistit el jove Joan a una de les festes anuals, en quedà gratament impressionat. Tant és així que ben aviat memorià les composicions dels poetes

Eulàlia Pedrerol. Col·lecció Joan Vives i Molins

premiats: Franquesa, Guimerà, Mateu, Ubach... Poc després, el noi Vives ingressa a l'associació «Els segadors», de recent fundació, on va contraure relació amb els escriptors Jacint Laporta i Ramon E. Bassegoda, que el van inclinar per la lectura dels clàssics i la vocació literària. Aquesta informació l'hem poguda extreure del número 353 del fascicle *Lectura Popular* que ens va proporcionar el nebot i fillol de l'escriptor, Joan Vives i Molins.

A *Enciclopèdia Catalana* trobem aquesta explicació sobre *Lectura Popular*:

Lectura Popular

«Col·lecció literària d'autors catalans contemporanis, editada per la Il·lustració Catalana i dirigida per Francesc Matheu.

Cada quadern –de 32 planes i modesta presentació– era dedicat a un autor, del qual es publicava el retrat, la biografia –redactada a vegades pel mateix autor– i una antologia de l'obra. En foren publicades 364 –enquadrables en 21 volums–, que aparegueren setmanalment, des del maig del 1913 al maig del 1921. La col·lecció –en la qual no volgueren entrar alguns dels discrepans ortogràfics de Matheu– optà per donar un panorama literari complet, en detriment d'una selecció estètica exigent.»

Es casa amb Eulària Pedrerol i Cells. Vivien al carrer Premià de Sants.

Anna Maria Vives de petita, al carrer Major de Castellar.
Col·lecció Joan Vives i Molins

Antoni Vives i Pedrerol, asegut al costat de l'oncle Francesc Vives.
Col·lecció Joan Vives i Molins

En Vives i Molins ens explica que després de quedar viudo, l'home va viure uns anys a la carretera de Sants 59, al tercer pis, molt a prop del forn que va fundar son pare i que ara és Casa Vives. I és que Eulària va morir a l'edat de 25 anys, poc després de donar a llum al seu fill Antoni Vives.

Abans de néixer Antoni, però, el matrimoni havia tingut una filla, Maria, que va morir quan tan sols tenia un any de vida.

Ens explica Joan Vives que el seu padrí es desmarca del negoci familiar, i que, a banda de dedicar-se al periodisme i a la literatura, fa de comercial, venent farina per guanyar-se la vida.

Antoni també va morir jove: va tornar de la guerra una mica tocat i malalt. El 1940, després de refer-se una mica, es casaria amb Esmeralda Ventura, amb qui tindria una filla: Anna Maria.

Antoni va morir poc després, l'any 1944. Vam contactar amb Anna Maria, i en la conversa que hi vam mantenir ens va explicar que un dia, tornant cap a casa, algú li va demanar de fer de model per un quadre que estava pintant. I, és clar, la família va voler esbrinar qui era aquell artista que volia «immortalitzar» la seva nena. Era en Raimon Roca, que en aquella època estava fent un quadre sobre el naixement on figurava també la seva dona i una neboda. Anna Ma-

Joan Vives i Borrell i Amada Cattelain, al jardí de casa del carrer Sant Miquel, 44. Col·lecció Anna M. Vives i Ventura

Joan Vives, Antoni Vives i Amada Cattelain. Col·lecció Anna M. Vives i Ventura

ria posaria als peus de la Mare de Déu. D'aquella experiència, que sembla que va tenir lloc pels volts del 1948, la néta de Vives i Borrell en guarda un gravat amb què Raimon Roca la va voler obsequiar.

En un dels certàmens literaris on va concórrer, els Jocs Florals del Poblenou, va conèixer la pubilla de la festa, amb qui iniciaria una relació que acabaria en matrimoni. Era Amada Cattelain, filla d'uns fabricants de teixits francesos que es van establir al Poblenou. Amb ella, anys més tard, s'instal·laria al carrer Sant Miquel, on Esmeralda i la seva filla passarien les temporades d'estiu. Era coneguda com la senyora Amada, pels castellarencs de l'època; se la recorda com una dona amable, que impartia classes particulars de francès.

Quan Esmeralda es va tornar a casar, Anna Maria va perdre el contacte amb el poble de Castellar. Ens recorda que a banda d'escriure, el seu avi tenia una altra gran passió: fer de pagès a la vinya de la finca que tenia a la Miranda del Cosidor. L'Anna Maria el recorda mudat, amb camisa blanca, fins i tot quan es cuidava de la vinya: «era una persona extremadament elegant», ens diu. De fet, aquest és un punt en què estan d'acord la major part de la gent que el va conèixer.

De moment, deixarem la biografia en aquest punt. Algunes dades més o menys rellevants les hem anat esbrinant amb el buidatge i l'estudi dels seus articles. Ho anirem veient a mesura que ens hi acostem.

LA IMPORTÀNCIA DEL PERSONATGE

Arribats a aquest punt convindria justificar i valorar la importància del personatge, esbrinar quin és el valor literari i/o periodístic de Joan Vives i Borrell. El que vam fer, en primer lloc és buscar el seu nom a la *Gran Enciclopèdia Catalana*. I hi vam trobar aquestes vuit línies:

«Josep Vives i Borrell. Castellar del Vallès, Vallès Occidental 1884-1960 Castellar del Vallès, V. O- Escriptor. Residí a Barcelona on col·laborà a *Catalunya Artística*, *Joventut*, *La Renaixença*, *El Poble Català* i altres publicacions. Publicà reculls de narracions (*Siluetes rusticanes*, 1914; *Evocacions*) i de poemes (*Preludis lírics*) i estrenà diverses peces teatrals (*Pallassos de tot l'any*, *Camí de l'amor*, *Camí de la glòria*, etc.). Durant la Primera Guerra Mundial es distingí per les seves campanyes aliadòfiles, especialment al periòdic *Justícia*. Diverses composicions poètiques seves foren recollides a *Lectura Popular*.»

Fixem-nos que aquí ens parla de Josep Vives i Borrell. En tots els llibres, documents, rebuts, factures, signatures

J. Vives i Borrell.
Col·lecció Joan Vives i Molins

que hem pogut fullejar, Vives i Borrell encapçala els seus cognoms amb una 'J.' i mai hem trobat el seu nom sencer. I sempre, sempre, fa servir els dos cognoms. Això és així, també, quan el seu nom apareix en la premsa, en les revistes, quan són altres qui escriuen sobre ell. Per exemple, trobem una nota en un diari on s'esmenten els membres del jurat dels Jocs Florals de Sants. En transcrivim unes línies: «Formen el jurat calificador els senyors Angel Ruiz i Pablló, Emili Tintoré (...) i J. Vives i Borrell». Aquest és un dels molts exemples que podríem haver posat.

Per la partida de naixement i per la família sabem que de nom es diu Joan, però el costum d'esquivar el nom amb la inicial ens ha fet dubtar en més d'una ocasió. Veiem que no som pas els únics, després de veure aquesta entrada de Vives i Borrell a la *GEC*.

A partir d'aquí vam fer una cerca per internet, per mirar de situar-nos i veure fins on arriba la seva obra, la seva implicació en la societat de la seva època. La cerca ens va deixar aclaparats i gratament sorpresos, sobretot pel que fa a la primera meitat del segle XX. Tot seguit mirem de resumir-ho.

Als divuit anys publicava per primer cop a *Catalunya Artística* un article en prosa, i més endavant ho va fer en altres revistes: *Juventut*, *De tots colors* i *La Escena Catalana*, i en la secció literària de *La Renaixença* durant els dos últims anys de la publicació. Els contes i novel·letes que *La Renaixença* li publicà formen part del llibre *Siluetes rusticanes*, que la crítica de l'època va acollir amb elogi.

Va col·laborar en moltes altres publicacions de l'època: *Renaixement*, *Estil*, *La Nació*, *Cu-Cut!*, *Enciclopèdia Catalana*, *Enllà*, *L'Esquella*, *Pàtria*, *Costa Brava*, *Catalana* i *El Correo Catalan*. I figura, també, en les redaccions d'*El poble Català*, *Ressenya Literària*, *Catalonia*, *Ruta Nova*, *Festa...* i al diari *La Publicidad*, on va tenir al seu càrrec les informacions comercials i econòmiques. També consta com a director de la revista quinzenal *Art i cultura*.

Però si remenem per internet apareixen noves dades del personatge. En un número extraordinari de *Garba* dedicat a la poesia catalana, els poemes de Vives i Borrell apareixen al costat de figures rellevants de la poesia com Carner o Lopez-Picó.

Abans comentàvem que Vives va col·laborar en la revista *Pàtria*. Però a més, en un dels números, el de maig del 1914, el nom de Vives i Borrell hi apareix entre els seus redactors, al costat, per exemple, de la figura de Carles Soldevila.

També hem pogut trobar correspondència entre Vives i Borrell i Vicenç Calders, pare de Pere Calders. Són postals que s'intercanvien entre el 1906 i el 1907. En la primera, Vives demana a Calders algun exemplar de la revista *Enllà* i li demana opinió sobre uns sonets que li ha fet arribar («*Aquella balconada*»). En la segona, el convida a l'estrena de l'idil·li *Perfum de roses*, on sembla que hi assistiran altres companys de lletres. En la tercera denota la seva estranyesa per uns diplomes que no han arribat.

Però, quina valoració en feia la crítica de l'època, de la seva obra? Fem un tastet del que hem anat trobant. Per exemple, aquesta breu ressenya de J. Morató i Grau a *La Veu de Catalunya* que diu el següent:

«I encara tinc un altre de llibre damunt la taula: SILUETES RUSTICANES, de J. Vives i Borrell, que hi vessa tota la sinceritat, tota la ingenuïtat d'un esperit sempre bellugós. És cert que en els tons d'alguna de les siluetes hi ha una certa malinconia. Però no cal deixar-se enganyar. En els tons en Vives i Borrell és una bona ànima xirosa que escriu per propi contentament i pel propi contentament publica en els periòdics o en el llibre. Saludem doncs amb simpatia l'aparició de SILUETES RUSTICANES (...)»¹

A *Garba* hi podem trobar aquesta crítica, signada per la redacció:

«(...) Aquesta fina observació que diu molt a favor de la seva cultura, alguns no l'haureu obirada, i és que cal tenir en compte que la espontània observació d'En Vives i Borrell mereix un estudi seriós (...) Les Evocacions d'En Vives i Borell mereixen el nostre més sincer elogi. I diem fent-li honor que som la veritable seqüència de les seves xamoses Siluetes rusticanes.»²

En *La Revista* hi llegim aquest comentari:

«Encís?...Defecte?...En la poesia d'En Vives i Borrell el sentit s'aprima, es capbuça, s'embulla a estones. Altres moments, tot i sent clar, deixa una mena d'encantament en l'aire, com si no ens ho hagués dit tot.

En Vives qui no serà mai un esperit obtús, copça ressons de diversos poetes nostres; sembla estar en una època molt interessant d'assimilació. Però a vegades intercala en el lèxic termes de gust massa familiar. Les paraules no sempre queden ben foses unes amb les altres (...) En el lèxic, doncs, potser encara li demanariem depuració i aprenentatge d'agilitat (...) Original i correcte en tot i més en gran.»³

A l'apartat de Llibres de la revista *L'Idea* (10-10-1920) trobem, entre ressenyes sobre Carner i Guerau de Liost, aquesta sobre *Preludis Lírics*:

«Si en aquest llibre no constés el nom de l'autor sols al començar a llegir-lo ho endivinaríem. I és que en Vives i Borrell s'ha fet conèixer pels Jocs Florals (...) precisament per la fogositat de sos treballs a on quasi sempre predomina l'amor una mica voluptuós. En general aquest llibre peca de massa verbositat i poc lèxic. Hi ha poesies fins un poc descuidades (...) Això no vol dir que en "La plana encesa" sap demostrar que és tot un poeta i que en "La primera tarda de juliol" cisella les estrofes amb pulcritud. Molt ens han plagut també quiscun dels sonets que hi

---

1. J. Morató i Grau, *La Veu de Catalunya*.

2. *Garba*, 15 de gener de 1921.

3. *La Revista*, setembre de 1920.

han a l'acabament del llibre. D'En Vives i Borrell havem d'esperar treballs en abundor i tenim dret a exigir-li que tots siguin com “La plana encesa”. Té inspiració, sols li manca retocar més els seus versos i enriquir-los amb un lèxic que els faci variats i interessants tot-hora.»⁴

Podem acabar, per exemple, amb un breu comentari aparegut a *La veu de Catalunya*:

«“Evocacions”. El conegut escriptor J. Vives i Borrell ha publicat un volum de prosas contenint nou impressions i estudis.

L'obra és estampada a la impremta “La Noogràfica”, de Sabadell, i el seu preu és de 2,50 pesetes.»⁵

Hem trobat crítiques favorables i crítiques que no ho són tant, n'hem deixat constància. Malgrat tot, el que va quedant clar és que Vives i Borrell és un escriptor conegut. Conegut com a poeta i com a escriptor. Queda clar en aquesta última nota que hem transcrit, sobretot.

Però encara hi ha més. Palmira González López va fer un treball de recerca en el qual hi diu el següent:

«Las obras dramáticas de autores conocidos pasadas al cine en este período fueron las siguientes: “Terra Baixa”, “Maria Rosa” y “Mar i cel” de Angel Guimerà, “Don Juan de Serrallonga” de Víctor Balaguer (...) “Amor que mata” de Josep Vives i Borrell (...) “Don Juan Tenorio” de José Zorrilla...»⁶

El seu nom torna a estar situat entre el d'autors consagrats, encara que es tracti d'un text de treball. Arribats aquí, potser és el moment de comentar un tema que segurament no ha passat desapercebut. Observem de nou que el seu nom de pila torna a estar equivocat: Palmira González ens parla de Josep Vives i Borrell, en comptes de Joan. Torna a ser un error.

I aprofitem l'incís per fer un comentari que, arribats a aquest punt, potser ja resulta obvi: hem respectat l'ortografia i la puntuació de tots els textos que hem hagut de transcriure. Els que hem transcrit fins ara i els que transcriurem més endavant. Notareu, és clar, que en molts casos es tracta d'ortografia prefrabriana.

Retornem a la pel·lícula que esmenta Palmira González per fixar-nos en la fitxa tècnica. La direcció, la fotografia i el guió de la pel·lícula van anar a càrrec de Fructuós Gelabert, i data del 1908 (1909, consta en altres llocs). Es tracta d'un curtmetratge de 14 minuts (versió muda amb rètols en català) basada en l'obra de teatre de Vives i Borrell.

Sembla, doncs, que Vives i Borrell era un tot terreny: poesia, teatre, cinema, cançons, cançonetes, articles, discursos... Però, a més, era un per-

---

4. L'Idea, 10 d'octubre de 1920.

5. La veu de Catalunya, octubre de 1920.

6. P. González López: El cine en Barcelona, una generació històrica: 1906-1923.

sonatge reconegut: forma part de la redacció d'alguna de les revistes més reconegudes de l'època (*Pàtria*); col·labora en la majoria d'elles; la seva poesia s'inclou en algun dels reculls de poesia de l'època al costat de figures rellevants; és membre del jurat d'algun certamen, etc.

Per tal de posar una mica d'ordre i poder aprofundir un xic en tot plegat, hem decidit fer 3 subapartats: la faceta periodística; poesia, teatre i narracions; Laletània, La Farga, Forja.

LA FACETA PERIODÍSTICA

A *La Veu de Catalunya* hi trobem una dada rellevant: Vives i Borrell va ser vice-president de l'Associació de Periodistes entre 1917 i 1919.⁷ De fet, en una publicació de la mateixa associació el seu nom torna a sortir en fer referència als periodistes que van ser presents a l'acte d'homenatge a Rafael Casanova l'any 1933.

El 1916 s'edita un llibre pòstum de Ferrés-Costa per subscripció popular, amb aportacions de Vives i Borrell i Pau Modolell, que recull l'obra poètica i les cròniques (des de Rússia o des del front) d'aquest autor. Ferrés-Costa va ser, a més d'escriptor, el primer organitzador dels «voluntaris catalans» durant la I Guerra Mundial. Recordem el que hem llegit anteriorment, en la Gran Enciclopèdia Catalana: «J. Vives i Borrell es distingí per les seves campanyes aliadòfiles, especialment al periòdic *Jus-tícia*».

En una publicació de l'època hi trobem la següent explicació:

«El periodista J. Vives i Borrell explica en el pròleg del llibre pòstum d'en Ferrés-Costa, titolat *Proeses d'amor i patriotismo* (títol del tot encertat) la vida inquieta d'aquest poeta romàntic, que en la seva joventut visqué a Suïça, París, Milan, Moscou, Leipzig, Petrograd; que va ser nomenat secretari particular d'un potentat rus; que havia donat a conèixer en conferències els costums i usatges de Catalunya, que va traduir diverses obres; que tingué uns amors sincers i nobles amb una millonària russa, jove i elegant com una princesa d'aquells contes que el poeta fantasiajava...»⁸

Queda clar, doncs, que Vives i Borrell era considerat periodista pels seus coetanis. Ell també s'hi definirà. Ho veurem més endavant en algun dels articles que va anar publicant als setmanaris locals. El seu nebot també el considera periodista i escriptor, ho hem vist abans.

Aquest últim paràgraf resumeix una mica la complexitat de definir el personatge. La majoria d'afirmacions que hem gosat fer, les hem fetes a partir

---

7. *La Veu de Catalunya*, núm. 7099-7114, 1-15 gener 1919.

8. Emili Gerier, *Ofrena*, Època 2, núm. 4.

d'aquestes tres fonts: els testimonis (família, bàsicament), els textos de l'època i els seus propis escrits.

POESIA, TEATRE, NARRACIONS

Poesia

Una dada, per situar-nos una mica: va concórrer a diversos certàmens, on va obtenir fins a 58 premis. La seva obra poètica queda recollida, almenys, en cinc llibres: *Preludis lírics* (1920); *l'horitzó interior* (1921); *La pròdiga emoció* (1932); *L'imperi autèntic* (1934) i *Refugi perdurable* (1934).

«L'àvia surt al jardí» és un dels poemes de *Preludis lírics*. És, també, el poema amb què va guanyar els Jocs Florals de Poblenou.

L'ÀVIA SURT AL JARDÍ

Tot l'hivern de restar a la cambra
a l'escalf de l'estufa i les robes;
tot l'hivern enyorant l'aire lliure
i afalacs de llums noves.

Avui surt ben segura
que el bon temps ja retorna
que ha sentit refregant la finestra
el batec d'unes ales negres
i ha vist entre els vidres
una eura verdosa.

Arrossega les cames
i el cap cot li tremola;
mes, perxò, sap baixar les escales
ajudant-se amb la crossa.

Guaita entorn, i respira
les diverses essències, tan fortes,
que de cop s'estremeix i s'ubriaga
i recorda els narcòtics.

Sent el baf de la terra mullada
barrejada amb aromes
de clavells i gardènies
i de nards, de lilàs i de roses.

I sentint els perfums que l'enerven
i admirant tantes plantes verdes,

va escoltant l'ocellada
que refila ses trobes
tot pujant i baixant de les branques
dels florits tarongers ufanosos.

Commoguda s'assenta
recolzada a la molsa
que revolta el banc rústec
aquell banc que sap de tan jove...

I aclucant els ulls, l'àvia,
del jardí ben absorta,
amb carícies d'ocells, i encensades
de floresta olorosa
defalleix somnolenta
i la venç la son dolça;
quan per sobre del mur s'allargassa
i penetra joiosa
una ullada de sol resplendent
que a les flors auriola,
i arribant on és l'àvia
li suavisava la testa amorosa...

I amb la llum excelsa i brillant,
llum d'albada animant una posta,
l'àvia viu els records d'altres dies
somniafantasiosa.
Majestat decadent, es diria,
que entre efluvis i aromes reposa...!

El tema dels seus poemes i els seus relats és força recurrent: l'amor i les passejades pel país (passejades culturals, passejades per la natura...). Les dues parts en què divideix el poemari *Preludis lírics*, publicat el 1920, són una resum clar de la seva preferència temàtica: «Belles inquietuds d'amor» i «Fantasies en la ruta». En els seus reculls de narracions hem pogut veure la seva voluntat de fer-nos un retrat de l'època que li ha tocat viure; alguns dels seus poemes també van en aquesta línia.

«Plaça, plaça» és un dels pomes del recull *Horitzó interior* que reflecteix prou bé el tarannà alegre i distès de la primera època com a escriptor i poeta. Més endavant veurem com, amb els anys, els seus escrits canvien de to.

PLAÇA, PLAÇA

Sóc de tots els pobles
l'etern pelegrí,
i de tots en guardo
les flors del camí.
Conec les corrandes,
la llum del matí,
l'amor de les noies
i el sol i el bon vi.

La vida que passa
encén molt delit,
quan sento les rialles
hi va mon esperit;
i em plauen les ànsies
d'un cor agraït
que enganyo amb quimeres
d'un goig mai finit.

Però, a més, trobem el seu nom a la premsa de l'època en diverses ocasions fent referència a la seva condició com a membre del jurat d'alguns dels Jocs Florals que s'anaven celebrant.

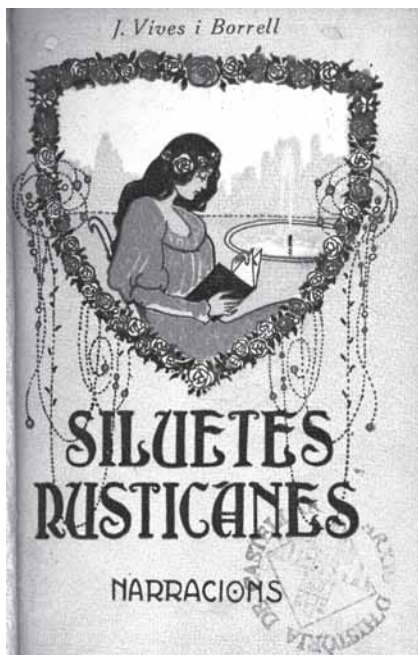
Teatre

Va escriure teatre des de l'edat de vint anys: l'idil·li dramàtic *Perfum de roses* va ser l'òpera prima. Vingueren després *Pallassos de tot l'any*, *La sort no és de qui la busca* i *Camí de l'amor, camí de la glòria*.

A la Sala Imperi i al vell Tívoli es va estrenar alguna de les seves obres, segons es desprèn de la feina de buidatge que s'ha anat fent a *La Farga*. «La buena amazona», és una cançoneta amb música de Climent Lozano que va interpretar Pilar Montalvo, si hem de fer cas del que explica una de les històries que apareixen al setmanari i que comentarem més endavant. Climent Lozano, nascut el 1883 fou compositor, crític, pianista, deixeble de Millet. Va dirigir l'Orfeó Núria i la societat de concerts Catalonia, de la qual en va ser el fundador. Crític i col·laborador musical a «El poble català» i a d'altres publicacions espanyoles i franceses, és autor d'obres corals i de diverses partitures per a l'escena.

Narracions

Hem trobat, també, un parell de reculls de narracions:

(AHCVA)

–*Siluetes rusticanes* (1914): els contes i novel·letes que *La Reinaxença* li publiquen formen part d'aquest llibre, que la crítica de l'època va acollir amb elogi. Es tracta d'un recull de narracions costumistes que li serveixen per fer-nos una mena de retrat del país: «Alegries d'altres temps», «La Padrina», «La creu del terme», «La traça del Joanot», «Moments passionals» i «Memento».

–*Evocacions* (1920): on ens parla de les revetlles, les flors, els costums... fins arribar al final amb «La festa suprema», un tema sobre el Nadal.

El llibre *Evocacions* s'inicia amb unes notes «Preliminars» que diuen així:

«En la ruta de cada dia, hi han diversos moments fugitius i multi-

formes que produeixen a l'ànima de l'escriptor voluptuosos exaltaments d'inquietud, de curiositat i d'emoció.

Amb el temps, aquells records es poetitzen, i l'impressió que renova l'esperit de l'artista per medi del sentiment i de la inspiració, li suggereixen una sèrie de divagacions o estudis que la ploma preten tot seguit transformar en bellesa, harmonia, sensacions... segons la dossi de poesia vinculada en el seu esperit,

Almenys, així l'escriptor ho veu amb la llum interior del seu ideal i anhel.»

Aquestes ratlles, per si soles, ja ens indiquen quin serà el to i l'estil del recull.

Si haguéssim de destacar algun dels relats del recull, potser triaríem «Un matí, entre muntanyes». L'encapçala amb una dedicatòria: «A Joan Arús i Miquel Molins, excel·lents companys d'excursió».

«Furgant tan sols el desig més inospitat i la innata simpatia per unes altituds entrevistes ja des de l'infantesa, junt amb la tan atractiva companyia de Joan Arús, l'exquisit poeta, i un guia familiar tot decididor i enèrgic...»

Vives i Borrell va narrar l'excursió, va descriure els paisatges que van trobant davant seu. I també descriu els sentiments que genera, tot plegat:

«L'Arús frisava de joia; la seva clara poesia, subtil, sortia ressonant i torbadora com una aigua verge saltant entre xaragalls.»

Els últims paràgrafs defineixen prou bé el tarannà de tot el relat:

«Ai, “Geòrgiques Cristianes” de Francis James, com me veniu al pensament! Tan eren d’evocadores aquelles fondalades i d’inspirades i cabals les paraules que cantava Joan Arús...

Més tard, Castellar del Vallès, altre cop; érem migdiada.

L’Arús, cansat, m’allargà la mà.

—Som a casa, em digué, entre la muntanya i la mar, la única i bella estada possible per a nosaltres...

Tenia raó; volia dir que entre el primitivisme insurgent i la modernització exagerada, radica el nostre propi equilibri, la essència generatriu del nostre esforç!»

A la vinya del Cosidor amb Joan Arús. Col·lecció Isabel Mach

En un treball d’Alfonso González Quesada, de la Universitat Autònoma de Barcelona, sobre *La movilizació de la lectura en Espanya durante la I Guerra Mundial* hi podem llegir:

«Una revisió de los autores de las 53 obras de las que se tiene noticia que distribuyó el Comité permite agruparlas en cuatro categorías.

-Obras de autores comprometidos con la causa aliada y que escribieran sobre la guerra o para los combatientes. En este grupo destacan Alfons Maseres (...) Pere Ferrés-Costa, soldado caído en 1905, y cuya obra póstuma, *Proeses d’amor i patriotisme*, circuló entre los combatientes siendo muy admirada; finalmente cabria incluir a Eugeni Xamar, Antoni Rovira i Virgili y Josep Vives i Borrell.»

El nom de Vives i Borrell torna a situar-se entre els grans escriptors de l’època. Vegem, però, com una vegada més, el seu nom de fonts es confon amb el de Josep.

LALETÀNIA, LA FARGA, FORJA

Els apartats anteriors han servit per fer-nos una petita idea de fins on arriba la petjada, l'obra de Vives i Borrell. No hi hem pogut aprofundir més per motius de logística i de temps. Potser algú ho farà algun dia, i li ho agraïrem.

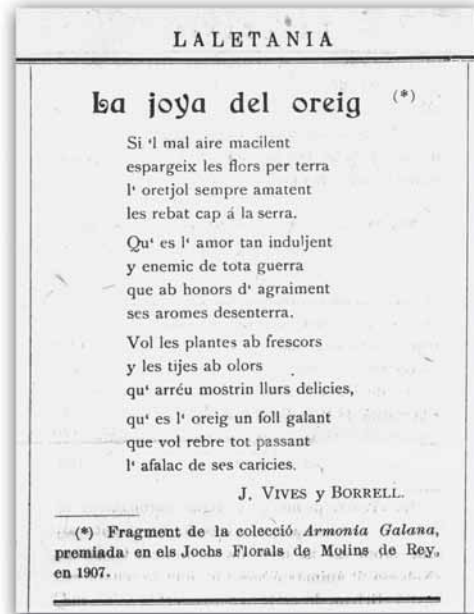
Si ens endinsem en el món local, la cosa canvia parcialment. Les seves col·laboracions en les diferents publicacions locals són periòdiques des de 1908 fins a principis dels anys 60. Fer-ne un buidatge i un petit estudi ha comportat un cert temps, és evident, però hem pogut tenir accés als documents gràcies a l'Arxiu d'Història, i això ha facilitat la consulta, l'escaneig i l'estudi posterior dels articles que Vives i Borrell havia publicat als setmanaris. I després de fer-ho, us fem una mica de resum del que ens ha semblat més interessant, bé sigui perquè ens aporta informació del personatge, bé sigui perquè s'esmenten personatges o situacions castellanques que ens han semblat rellevants.

Laletània

Començant de manera cronològica ens trobem amb *Laletània*, una publicació cultural quinzenal que apareix des de principis de 1908. Josep Ramon Recordà en va fer un buidatge per a un estudi a la revista *Plaça Vella*. *Laletània* era una publicació que incloïa treballs literaris, notes de la localitat, articles culturals... Recordà ens parla d'un primer número a finals de 1907, però nosaltres no l'hem sabut trobar. En canvi, hem pogut consultar el número 1, de l'ú de gener de 1908.

En el primer número no trobem cap escrit de Vives i Borrell, només una nota on es lamenta la malatia que té al llit «á

nostre bon amic, compatrici i redactor En J. Vives i Borrell en sa casa de Sans. Fem vots pera que, prompte restabler, pugui ajudar-nos en la honrosa tasca periodística que avui primera volta comensém». Els números 5, 6, 10 i 12 contenen algun poema seu, i en el número 11, l'autor fa una lloança al seu poble natal en un escrit que titula «Esplay intim». En l'escrit, Vives explica que feia quatre anys que no havia trepitjat els carrers de Cas-

Laletània (AHCVA)

tellar, però «els brassos familiars s'obrien amistosament per donar-me l'abracada de benvinguda (...) De nou torno a ser doncs al raser de la bona llar patriarcal; altre volta per un quan temps romanc al poble nadiu que tant estimo.» En l'article es desfà en lloances cap al poble i els seus vilatans, i acaba amb un elogi cap als més joves. Serà l'únic escrit seu en prosa que trobarem a *Laletània*.

Aquestes frases que hem volgut subratllar del número 11 de *Laletània* ens serveixen per exemplificar allò que hem comentat abans: els seus articles ens ajuden, també i sobretot, a anar ampliant i confegint la biografia. Ho anirem veient pràcticament fins al final.

Tal i com diu a la capçalera, *Laletània* sortirà el primer i tercer diumenge de cada més. Ho farà fins el 22 de juny d'aquell mateix any (l'últim seria el número 13), on Vives i Borrell publica un parell de poemes. Un d'ells és «L'àvia surt al jardí», composició publicada en un dels seus reculls, i premiada el 1906 als Jocs Florals del Poblenou. Aquesta dada ens n'aporta una altra: l'any que coneix Amada Cattelain, la seva segona dona, que va ser dama d'honor d'aquells premis.

A través de *Laletània* ens assabentem d'un esdeveniment que va tenir lloc aquell any: l'entitat Lliga Regionalista i el senyor Rovira Guinart, director de la revista, van organitzar una vetllada literària amb lectura de composicions de Vives. La sessió va tenir lloc el 15 de maig de 1908, amb un parlament de Vicenç Arús. En una entrevista que Francisco Ordeig li farà 40 anys més tard a Forja⁹ Vives i Borrell comenta aquella sessió i ens aporta una altra dada: cinc dies més tard, el 20 de maig, hi torna a haver una segona sessió en el seu honor, on Sallent, Rovira i Fumadó fan lectura de poemes seus.

Marc Comadran és autor de la tesi doctoral *El procés d'expansió del noucentisme cap a 'segones ciutats': El cas de Sabadell (1920-1923)*, en la qual hi trobem referències a aquelles vetllades i al poeta Vives i Borrell.

La Farga

En una informació apareguda el 28 d'octubre del 2014 al setmanari castellarenc *L'Actual* hi llegim el següent:

«El castellarenc Josep Ribera va exercir alhora com a administrador de la publicació. *La Farga* comptava amb un consell de redacció que es reunia els diumenges a l'impremta situada al carrer Puig de la Creu 3, que estava format per persones de diverses tendències polítiques. Així, hi figuraven representants de la Joventut de la Lliga, d'Esquerra Republicana de Catalunya i diversos independents, i a més disposava d'una relació àmplia de col·laboradors.

---

9. *Forja*, núm. 262, p 1 i 2.

El nom de *La Farga* va ser escollit per concurs públic. Apareixia setmanalment tots els divendres, tenia entre 2 i 8 pàgines, tots les escrits eren en català i incloïa publicitat d'establiments locals. El preu de l'exemplar era de 20 cèntims i la subscripció mensual, de 60 cèntims. La seva tirada va arribar a ser de 400 exemplars, per una població aleshores de 4.000 habitants.»¹⁰

Vives i Borrell encapçala la seva secció dins d'aquest setmanari amb el títol «Perfils». El febrer de l'any 1935, per exemple, hi trobem aquest:

«L'atracció del paisatge»

Hi ha pobles que per la seva llum natural, pel seu aspecte harmoniós, o pel seu ambient senzillament magnífic, sempre sembla que respirin festa major, s'entén, d'aquella festa major íntima, recollida, que solament conreen i prodiguen els esperits selectes.

Un poble ben situat geogràficament i que tingui una variada i profunda virtut atractiva, per les seves particularitats externes, és talment com un oasi d'esplèndides meravelles. (...)

És per tot això que hem sentit sempre admiració, i admiració profunda, pel nostre poble. El paisatge ens parla a totes hores, ens recorda la nostra nacionalitat, la nostra estricta i vertadera personalitat.

Hem dit i ponderat moltes vegades que Castellar del Vallès compta amb un paisatge modèlic, amb uns indrets esplèndids poc divulgats que permeten les més singulars admiracions. Ja sigui pels indrets de Canyelles, ja sigui pels voltants de Puigverd; de cara al Puig de la Creu – turó admirable i d'una bellíssima posició visual– o bé per les vessants de can Sallent o del Castell, les perspectives són serenes i encisadores; i als ulls del contemplatiu, del pintor, del poeta, de l'artista, li ofereixen les més belles manifestacions inèdites.»¹¹

Es va desfent en elogis cap al seu poble natal. Ho fa durant gairebé tres quartes parts de l'article. No és fins el vuitè paràgraf quan se'ns desveïa el propòsit:

«Entenent-ho així i tal vegada coincidint amb aquest criteri, el jove pintor Díaz-Costa ha condicionat els temes de la seva darrera Exposició celebrada recentment, amb èxit de crítica i públic, a la sala Renard de Barcelona, amb quadros relatius, la majoria, a paisatges de Castellar del Vallès. En la major nombre de quadros que hem pogut admirar en la referida exposició, hi abunden les característiques d'una experiència en el nostre paisatge natural, tan pròdig i substancials.

Aquesta exposició de Díaz Costa, diguem-ho de passada, afiança una vegada més la personalitat d'aquest artista notable. Des de la seva

---

10. *L'Actual*, 28 d'octubre del 2014.

11. *La Farga*, núm 104, 22 de febrer de 1935.

darrera exposició, hi hem notat fàcilment, un avenç pronunciat cap a un colorit més vibrat, més refinat, més suggestiu.

En les teles retolades “Camí de la pedrera”, “Castellar del Vallès”, “Font de la Riera”, “Rostolls”, etc, etc. és on més es destaquen aquests valors estilitzats, lluminosos, que la sensibilitat del pintor ha registrat d’una manera perfecta, molt personal i ben orientada. (...)

Altrament, l’atenció que ha prestat als paisatges de Castellar del Vallès confirmen la intel·ligència d’aquest artista. Celebrariem que trobés imitadors. Les belleses naturals de les nostres contrades, són a propòsit per a produccions excel·lents; i és evident que si els elements hi són amb escreix la traça de l’artista ha de trobar més facilitats i més essències per a obtenir i divulgar aquelles característiques registrades únicament per a la emoció i la bellesa.»

El 24 d’abril de 1936 J. Vives i Borrell, dins el seu espai «Perfils» i sota el títol «Aspiracions i realitat» ens parla d’un altre artista local: Joaquim Miralles. Abans d’entrar-hi de ple, però, ens regala vuit paràgrafs a mode d’introducció:

«Aquestes consideracions de caràcter particular (que no són més que variacions a un tema ja tractat recentment en públic en l’ocasió solemne de l’Homenatge a la Vellesa, i d’una manera especial, a les activitats i esforços productius dels vells) ens refermàvem íntimament absolutament, al tenir l’avinentsa poques hores més tard de la celebració d’aquell acte, de visitar l’exposició pictòrica que organitzà en el seu estudi l’artista Joaquim Miralles. (...)

Aquesta impressió, ens complaurem a manifestar-ho públicament, fou per demés agradable, colpidora, optimista.

El temperament d’artista de Joaquim Miralles hi és manifest en totes les proporcions. Els atributs de la seva visió poètica de la naturalesa, i la concepció objectiva de la seva prodigalitat, proporcionen a aquest pintor unes virtuts ben remarcables, com són la sinceritat, la persistència i la disciplina.

En conjunt, les teles exposades suara per Joaquim Miralles, denoten a n’aquest, un fervent enamorat de la llum un meticulós pels detalls fantasiosos, i més que res un apassionat pel paisatge, pel paisatge exuberant, pròdig, ric d’harmonies i ple de colors. (...)

Però la demostració contundent del que serà la seva personalitat, la seva categoria artística, ja la palesa ara. Ho diuen prou aquelles teles retolades “L’era al mes de juny”, “Flor del camp”, “Carrer de Sant Iscle”, “Bodegó”, “Hortes i campanar”, “L’hivern i la llar”, etc., tots ells concebuts i executats amb vertadera sensibilitat, amb veritable mesura. (...)

Mentrestant i amb tota sinceritat, ens contemplaven en alabar Joaquim Miralles, la tendència de superar-se en tot allò que suposa mesura, contingut especial, ritme espiritual, i aplicació artística. (...)

Tanmateix, les realitats vives que crea l'impuls d'una vocació, perduren el seu dinamisme malgrat els experiments perillosos; i la manifestació de les virtuts espirituals, tots temps interessa i commou el cor del poble.»¹²

El del 26 de juny és un article curiós i ben treballat, si més no: una tirallonga de frases fetes i refranys lligades totes del principi fins al final, mirant de donar forma a tot l'escrit:

«Si es té la paella pel mànec i es pot embolicar amb una fulla de bruc, igualment se sap com dos i dos fan quatre, que no hi ha més cera que la que crema i que només es pot ballar al so que toquen, encara que hi hagi molt soroll de boixets i poques puntes.

Com que passa bou per bèstia grossa i sovint un elefant pel forat d'una agulla, no ha d'estranyar ningú que per veure coses noves, aquella vella no es volgués morir mai (...)»¹³

I va seguint amb aquest ritme i aquest estil 11 paràgrafs fins al final de la columna:

«(...) i no es pot posar oli en un llum, o bufar i fer ampolles, no podent dir-se allavors: —Bernat, endevina qui t'ha tocat!...— perquè a la porta n'hi ha un fus... s'ha acabat i amén Jesús!»

I justament aquest és el darrer escrit que fa abans dels fets de juliol del 36. No tornarà a publicar a *La Farga* fins un mes després, el 31 de juliol. Amb el títol ja podem fer-nos una idea de quin és el seu posicionament:

«Després de la tragèdia»

Acabem de despertar d'un somni. D'un pesobre monstuós, horripilant, fatal.

No hauríem cregut mai que la ceguera, les males passions i les falses doctrines, produïssin en el món actual —el món de la civilització i de la cultura— una tan formidable hecatombe, destructora de tantes vides, de tantes riqueses, de tant treball.

(...) per als que hem laborat tota la vida pels postulats de la Cultura, de la Moral i de la Justícia, ens és un deure indefugible expressar sincerament, lleialment, una categòrica afirmació que, per personal i modesta que sigui, pugui contribuir, no obstant, a la pacificació total dels esperits i a la estabilització de l'imperi de la pau.

Per tant, expressem la més contundent condemna, per les insubordinacions fratricides i pels estats de violència execrable que han pertorbat la legalitat de les institucions populars i han anihilat per uns dies, i qui sap si per sempre, la vida ascensional del nostre poble; la pau interior de tantes llars i el benestar de tantes famílies.

---

12. La Farga, número 166, 24 d'abril de 1936.

13. La Farga, núm 175, 26 de juny de 1936.

El poble espanyol, el poble català, no es mereixia aquesta horrosa, gravíssima i transcendental tragèdia. (...)

Ara, convergents totes les ànsies de lliberació i de justícia, no enrarim més la atmòsfera amb atiaments a les venjances i a les persecucions. Per als culpables, hi ha la llei i el càstig; per als herois, la recompensa i el tribut. (...)

Per la normalitat general i per la pau estricta de la vida pública, s'imposa més que mai el seny, la moderació i la concòrdia.

No oblidem, com digué Hoffdinc, que damunt de les runes encara s'hi pot fer renéixer, per mitjà del treball i l'abnegació, les més fecundes plenituds morals i materials, per a satisfacció dels homes i dels pobles.»¹⁴

Treball, abnegació, sacrifici, esforç... Són idees recurrents en la major part dels seus articles d'aquesta època. Sobretot, durant les setmanes posteriors a la «tragèdia».

Després dels «fets tràgics», Vives i Borrell fa una sèrie d'articles en la mateixa línia: es posiciona, crida a la calma, al treball, a l'esforç. I utilitza un to conciliador. Ja ho hem vist abans. L'últim que farà amb aquest estil serà el 4 de setembre, amb títol «Per la pau dels esperits». Hi referencia una nota publicada a *La Humanitat*.¹⁵

Uns números més tard, recuperant la secció habitual de «Perfils», retorna al seu estil habitual: «Casildo i jo», en serà el títol. I en aquest article hi veiem una fórmula força recurrent en Vives i Borrell: una petita anècdota quotidiana li serveix per explicar una etapa de la seva vida (altres vegades hem vist com li servia per a filosofar, moralitzar...). I primer, com sempre, contextualitza l'episodi:

«Les últimes ratlles solars s'esvaeixen per damunt del Puig de la Creu. Van callant les remors de la tarda rere les vinyes de color d'aram. En les copes dels oliverars i cap als marges del torrent, s'esmuny una simfònica xiscladissa d'ocells que van a jóc. Pels camins, encara, excursionistes i boletaires posen una nota de festosa companyonia amb els comentaris consegüents, melàngics com la tarda fina.

Guanyen la drecera quatre rerasagats; el cistell al braç. Amb brucs i estrepes, el bastó amical al puny; i una sobtada aroma de romaní i espígol s'escampa delicadament al seu entorn.

Al revolt del camí, un dels passants, girant-se casualment, escruta la franja de terra remoguda del vinyar, on les meves preferències solitàries s'entretenen, amb ribets d'incipient sembrador sense quimeres.»¹⁶

---

14. *La Farga*, núm. 179, 31 de juliol de 1936.

15. *La Farga*, núm. 184, 4 de setembre de 1936.

16. *La Farga*, núm. 193, 6 de novembre del 1936.

Foto familiar a la Miranda del Cosidor. Col·lecció Joan Vives i Molins

Fem un parèntesi aquí per fer notar que l'últim paràgraf coincideix plenament amb allò que ens va explicar Anna Maria Vives: el seu avi, en tornar al seu poble natal, es va afeccionar al cultiu de la vinya. De fet, ja en les primeres ratlles de l'article notem que l'acció té lloc a la Miranda del Cosidor, l'avi Vives fa de pagès. En la conversa que hi vam mantenir, Anna Maria ens explica que la Miranda era un lloc per passar-hi el dia, només, no pas per a dormir-hi. El fet de no tenir-hi llum ni aigua corrent ho condiciona, segons ens diu. També ens comenta que en el terreny que l'avi va comprar al Cosidor hi havia una casa petita que ells van fer engrandir i arreglar.

Seguim amb l'article, doncs:

«—Jo diria que conec aquell pagès!... —diu de cop, el subjecte, en atalaiant-me— Aquella cara no m'és desconeguda!

El passant torna a mirar-me. El "pagès" al qual creu reconèixer, sóc jo. No obstant, pel seu posat, sembla no atinar la seva imaginació a dibuixar la figura que cerca.

Seguidament, un company li objecta —No t'entretenguis, Casildo!... Tenim el temps just per arribar a l'auto que surt de Castellar!...—

Els quatre passants van perdent-se camí de Cusidó avall.»

Després d'aquesta conversa, i en sentir el nom, Vives recorda que coneix aquell home, en Casildo. Eren els darrers anys de la publicació *El Poble Català*, «diari nacionalista i republicà de bona memòria», ens diu en l'article. Casildo era l'ordenança de la redacció. «Temps ubèrrim, ple de romanticismes i bona voluntat». I a partir d'aquí fa una relació exhaustiva

dels companys que hi havia a la redacció. I quan arriba al final de la relació ens diu: «i finalment, el que signa aquesta crònica, encarregat llavors de la crítica general i de la secció *Ecos*». I més endavant segueix evocant aquells anys de joventut interpel·lant directament a Casildo, en una conversa que imagina en el moment que el veu desaparèixer pel camí del Cosidor.

«Recordes, com jo, tota aquella joventut que evoco?... Recordes les turbulències d'aquelles nits?...l'activitat d'aquelles tardes?...Fes memòria. Teclejàvem les linotips, hi havia febre al vol de les taules, les Minerves funcionaven, i entre l'aldarull funanbulesc del carrer de l'Este tu anaves recollint les "quartilles" acabades, complimentaves al telèfon... (...)

Les amigues d'aquell temps, totes de circumstàncies, o totes formals i fantasioses com nosaltres (...)

Com n'és de lluny tot això!... I com ens fa reaccionar avui la petulància d'aquells jorns ingràvits que ara rememorem com qui contempla agosaradament un paisatge misteriós que ens embadalia i ens emocionava, com a uns Dons Joans d'opereta!... (...)

Et recordes, Casildo, d'aquells assetjaments nocturns en què tu actuaves de "sereno"... Carmen Flores, Mulei Hafid, Joaquin Montero, tots tres brillants a la moda que semblava que s'haguessin confabulat per amargar-me l'existència, ressentits inopinadament per uns comentaris meus en la secció "Ecos"... Gangues de l'ofici que no es preveien... I pensar que l'odi d'aquests personatges populars, s'havia concentrat tot per a mi, quan precisament en la mateixa setmana havien abundat en més cànctiques diatribes i comentaris comprovats, altres dos periodistes amics des de les pàgines d'"El Liberal", l'un; i en les columnes d'"El Progreso"...»

A partir d'aquí, del número 194 (13 de novembre del 36) de *La Farga*, llegirem la història de «L'oca misteriosa», en entregues. Ho farà fins a l'epíleg, al número 205 (29 de gener del 37) Una història curiosa, a cavall entre la ficció i la realitat. De fet, si ningú ens corrobora la història, ho haurem de deixar definit d'aquesta forma.

En aquest article l'autor ens parla de l'aparició d'una oca majestuosa:

«(...) aparegué a un cap de marge sobtadament, la silueta blanca i majestuosa de l'animal més catxassa i cosmopolita que la glotoneria humana hagi pogut imaginar-se. (...)

En conjunt, aquell animal, la presència del qual era inesperada i desconeguda, tenia un aspecte aristocràtic, senyorívol...

D'on venia?...On anava?...Com havia arribat a n'aquell revolt de carretera?...Misteri...»

Fixem-nos en el títol de l'article següent: «L'oca misteriosa. II Revelacions interessants.» En aquest escrit, i mentre duri la història de l'oca, Vives i Borrell deixa de banda la seva secció «Perfils». Ocuparà, això sí, el mateix espai que acostuma: una part de la primera pàgina i mitja de la segona.

I a partir d'aquí, i durant deu setmanes, s'anirà estirant el fil de la història. Apareixeran nous personatges que aniran aclarint el misteri. La Lola (aquest és el nom de l'oca!) resulta ser un animal de companyia d'una vídua (Pilar Acosta) i la seva filla Aurora. Pilar decideix conèixer el personatge que li ha retornat la seva mascota, regal del seu difunt marit, un ric propietari d'Uspallata, Xile. La conversa entre Pilar i Vives i Borrell ens aporta més informació del personatge. Fixem-nos-hi:

«—Por lo visto, conocía usted ya Barcelona.

—¿Como no?... Si soy catalana...

Sorpresa general. Aquesta declaració era estupenda. La nostra curiositat no tenia límits. (...)

—Sóc nascuda en la pròpia Barcelona, de pare valencià i de mare catalana— continuà vivíssimament en la nostra parla —Fins a vint-i-quatre anys vaig viure sense conèixer altres terres que les de Catalunya.

—El cor ens deia— afegírem amb tota vehemència— que vostè no era xilena

—Ja ho veu; som compatriotes.

—I fins juràriem que vostè i jo, ja ens havíem saludat anteriorment...

—Molt possible. Li seré més explícita... Vostè recorda el nom de Pilar Montalvo? (...)

—Pilar Montalvo?... Efectivament... És vostè!... Qui ho havia de dir!... Fa més de vint anys!...

—La mateixa. La que estrenà al vell Tívoli, “El asombro de Damasco», en la companyia de sarsuela d'Anselm Fernández, amb l'empresa Pepe Chil...

—I que debutà —afegírem nosaltres— de cançonetista en la desapareguda Sala Imperi, entre les figures de Tórtola València i Raquel Meller.

—Exactament...Quina memòria!...

—I a mi no em recorda?...

—Vol tornar a llegir el nom de la meva tarja?... (...)

—Sí. Ara sí. Quina casualitat! En aquella tanda de la Sala Imperi, vaig estrenar de vostè “La buena Amazona”, amb música de Climent Lozano. Una cançoneta que vaig portar molt de temps de repertori.

—Efectivament. I més tard seguírem tractant-nos, espaiadament, en l'escenari del Tívoli, en ocasió d'exercir jo de revister teatral en un diari de la nit. Frecuentàvem el seu camerino amb l'Armando Oliveros (...)

—Sí, sí. Ara el recuerdo bé...(…) Així, ja recorda la meva actuació artística en aquella època.

—Perfectament. Actuació i carrera que tingué d'interrompre a l'enamorar-se de vostè aquell potentat que l'assetjà llarg temps, i que al fi logrà convèncer-la per al matrimoni...

—I que al verificar-se, desaparegué l'artista “Pilar Montalvo”, mom de guerra que havia usat fins a llavors, per a ésser la pròpia Pilar Acosta

i Montalvo, muller de l'hisendat xilè Froilan Barroso de Bravo i de Valdívía, l'estranger de referència... (...) Poc temps després (...) empeníem el viatge cap a Xile, per a residir a la nostra finca de "Corindiana" d'Uspallata.

—S'acabava el capítol de la seva joventut...

—Al cap d'un any, la meva única filla Aurora, omplenant de felicitat tota la nostra casa, fins que, en complir aquesta set anys, moria el meu marit Froilan, en un desgraciat accident de cacera per les terres de Tozorla.»

I després de xerrar amistosament, mare i filla decideixen posar una data per fer una excursió a Castellar. Pilar Acosta comenta que en té un bon record, del poble de Castellar. I afegeix:

«—En la època de mi vida artística estuve en él. Fué en ocasión de visitar, juntamente con varios amigos, al escritor Román Jori, que se encontraba hospitalizado en la fonda San Esteban a causa de un accidente de auto ocurrido en el trozo de carretera comprendido entre esta población y San Lorenzo Savalls. Estuvimos todo el domingo haciendole compañía. Fué una visita muy cordial.

—Recordo l'accident i les seves circumstàncies. Precisament Romà Jori era amic meu també i m'hi unia una gran amistad. Ja restablert, vaig tenir-lo de company en la redacció de "La Publicidad", en el qual va passar de Director fins el seu traspàs.»

Després d'un estira i arronsa, Pilar Acosta insisteix en què vols convidar-los a tots a dinar a la Fonda Sant Esteve.

A *La Farga* 205, apareix l'epíleg de «L'oca misteriosa» (capítol X). L'escrit comença introduint i reproduint una carta de Pilar Acosta.

«Les darreres missives que he rebut d'Uspallata ens obliguen a precipitar el retorn a la nostra llar. La meva presència a aquella terra adoptiva, és cada dia més necessària. Causes imprevistes ho determinen així. Després de deu mesos llargs d'ausència crec formalment inexcusable la nostra immediata partida.»

La carta, datada el 18 de gener de 1937, és extensa. En ella, Pilar Acosta es disculpa de tot cor: «no pot imaginar-se amb quina pena li comunico aquesta decisió que ens priva de l'avinentesa de poder reunir-nos a la Fonda de sant Esteve per a festejar unes simpaties i amistats corresponents.» Malgrat que la carta està escrita en un to molt correcte i formal, alguns fragments són clarament personals: «De totes maneres, desitjo sincerament tornar a saludar vostè i fins divendres l'espero. Vindrà?... El cor em diu que sí...»

«Deixo la meva pàtria amb el cor trossejat, i un gran dolor i sofriment em trasbalsa. Pensaré molt en les persones estimades que aquí deixo, i no en va, per a mi, Barcelona serva uns profunds records que omplen la meitat de la meva vida.

Voldria ser més explícita i no puc. Se m'ennuega el cor. Va amb aquesta lletra, tota la meva simpatia per vostè. Molts records també de la meua filla. Espero tornar-lo a veure. Per això aquesta carta no és un comiat. Molt atentament, va doncs, la meua salutació.

Pilar Acosta, Vídua de Barroso
18 de gener de 1937»

Després d'aquesta llarga i curiosa història, Vives i Borrell escriurà tan sols quatre articles més a *La Farga*. «Pensaments que no passen mai de moda», els titula. En ells, rere una aparent ironia, sembla detectar-s'hi un pèl de cinisme i amargor:

«—Vols suscitar-te els odís generals?... Treballa per quelcom a profit del públic.

—La dona s'ha perfeccionat. L'home s'ha perfeccionat. I sovint succeeix que quan s'ajunta tanta perfecció, s'engendra una realitat imperfecta.

—Quan tanquis la porta de casa teua, mira bé si hi ha cap esclatxa. Podria entrar-hi la difamació. És una intrusa que no demana permís.

—El pitjor enemic és el del teu ofici; quan no et fa la traveta perquè caiguis, procura inutilitzar-te.»¹⁷

L'últim número de *La Farga* on hem trobat la presència de Joan Vives és el del 27 d'agost de 1937.¹⁸ La secció «Lletres» encapçala la pàgina 3 i el «Diàleg confortable», de Quirze Morera. I en ella hi trobem un parell de versos curts del poeta. L'últim d'ells, aquest:

«EL COR INDEFENS

Conca de mil tornaveus
sense tècnica ni ciència.
Tant si creus, com si no creus,
només hi ha un so: la consciència.»

La Guerra Civil estronca la publicació del setmanari: el 29 d'abril del 38 es publica el darrer número.

Forja

Fins a final de 1946 Castellar no va tornar a disposar d'una publicació periòdica. Va ser el mes de març d'aquell any quan va aparèixer el setmanari *Forja*, com a portaveu de la Parròquia de Sant Esteve. Després d'uns anys com a setmanari independent, el setembre de 2015 s'acomiada dels seus lectors.

---

17. *La Farga*, núm. 207, 12 de febrer del 1937.

18. *La Farga*, núm. 235, 27 d'agost del 1937.

Els primers articles de Vives i Borrell, l'any 1946, estan signats amb el pseudònim d'Abel Ardid, per la incomoditat que li produeix haver d'escriure en castellà, una llengua que no li és pròpia. Llegirem la seva explicació un parell de paràgrafs més avall. Al novembre ja torna a firmar com a J. Vives y Borrell. Ara, però, amb la 'y' que indica que ho fa en castellà.¹⁹ No hi té més remei, suposem.

La vigília de Nadal d'aquell any, en el número 42, en l'article «Evo-caciones con moraleja» ens parla de pessebres i dels pastorets que es feien a la Sala Mercè de Barcelona. En un moment donat ens aporta més dades biogràfiques: «Durante años estuvo a mi cargo la parte literaria de dichos espectáculos, sintetizada en composiciones poemáticas y propagandas artísticas.»

«Aspectos diferenciales», ens parla de la gent dels pobles. I ens diu, entre altres coses: «sentir lo que se dice y decir lo que se siente (...) pensar lo que hay que decir y obrar lo bien pensado.»

Y acaba l'article amb un «Colofón» on ens explica:

«Mi propósito, al utilizar el seudónimo «Abel Ardid», —seudónimo que empecé a adaptar hace más de treinta años en diversas publicaciones, cuando me convenia escribir mis crónicas en castellano— no es otra que el de mantener, por diversas razones vinculadas en mi conciencia y formación, mi criterio de que no he pretendido nunca ser ni aparentar hábil escritor en lengua castellana. Vencido este escrúpulo, innecesario en la presente publicación local, no obstante mi criterio invariable, otorgo en lo sucesivo beligencia [sic] a discreción para aquietar posibles susceptibilidades, y no fomentar opiniones contradictorias. Cuestión de ética social; sencillamente.»²⁰

Al setembre, llegim a l'article «La semilla y el fruto»:

«Encontrándome en las oficinas de la editorial “Enciclopedia Espasa” al objeto de que fuesen rectificando en los tomos de futuras publicaciones y en la sección correspondiente a mi biografía, mi nombre de pila que había sido equivocado al imprimirlo anteriormente (...) Me fui a residir hace unos 8 años a mi pueblo natal y allá continuo (...) dedicado a mis asuntos particulares y viviendo mi vida de cara al ambiente rural y pacífico, en la inmersión del cual, mi espíritu ha recogido algunas emociones superlativas, así como también me ha dado poder observar muchas miserias y flaquezas humanas. Experiencias y lecciones, al fin y al cabo.»²¹

---

19. *Forja*, núm. 37, 16 de novembre del 1946.

20. *Forja*, núm. 37, 16 de novembre de 1946.

21. *Forja*, núm. 29, 21 de setembre de 1946.

Aquest article ens serveix per a observar un parell de coses, almenys. La primera, allò que comentàvem abans: sempre signava com a J. Vives i Borrell (menys quan fa servir el pseudònim), només amb la inicial del nom cosa que fa que alguna vegada se li confongui el nom: Josep en comptes de Joan, com el seu pare. Només canvia la 'i' per 'y' quan les circumstàncies polítiques així ho van requerir, ho acabem de veure. Però, a més, ens adonem d'una altra dada biogràfica que la família no ens havia sabut concretar: l'any aproximat de la tornada al seu poble natal. Sembla, doncs, que estem parlant de l'any 1938, en plena Guerra Civil. De tota manera, les dates no acaben de quadrar. Quan escriu a *La Farga* ho fa com si estigués vivint a Castellar: els articles «Casildo i jo» i «L'oca misteriosa» (de l'any 1936) ens ho fan pensar. Podria ben ser, però, que comencés passant-hi llargues temporades i acabés instal·lat definitivament al poble.

De fet, en la secció «Dígame usted...» on Francisco Ordeig li fa una entrevista, aclaram algunes dades biogràfiques i personals:

«Después de una larga enfermedad que sufrí al cumplir mis 22 años, me encontraba pasando convalecencia, en ésta, mi población natal... (...) Aquí nació y pasé los años de mi infancia, luego con mi familia nos trasladamos a Barcelona, enviando en el periódico local informativo-literario que entonces se publicaba titulado LALETANIA trabajos míos, además de mis colaboraciones en varias revistas barcelonesas que también se recibían en castellar.»²²

En l'entrevista també fa referència de l'única vegada que va obtenir la Flor Natural: al Poblenou «Y tuvo la consecuencia de que me casara con la señorita que fué Reina de la fiesta».

L'entrevista d'Ordeig acaba amb una opinió personal:

«Lástima que las actividades comerciales y agrícolas hayan relegado en segundo término las actividades literarias de este escritor.»

Som a l'any 1951, quan Ordeig fa aquest comentari. Si ens baséssim en aquesta opinió, l'època gloriosa de Vives i Borrell estaria en fase de declivi: l'escriptor hauria arraconat la poesia en favor de feines més prosaiques com el conreu de la vinya a la seva finca del Cosidor i la venda de farines, com a comercial, segons ens expliquen el nebot i la néta.

Anirem trobant articles a *Forja* regularment fins el 8 novembre de 1952, en què ens parla de «La pasión por el juego», on ens trobem el Vives i Borrell més conservador, més moralitzador:

«Conciencia limpia y manos limpias, que quiere decir, la frente alta y el corazón tranquilo..Es así como se sortean los caminos de la suerte y del honor. Con la comprobada decencia de costumbres y ambiciones, vertebradas en la dignidad, en el decoro y en la corrección»²³

---

22. *Forja*, núm 262, 7 de juliol de 1951.

23. *Forja*, núm. 326, 8 de novembre de 1952.

No hem trobat res més fins el 28 de maig de 1955, «La festa memorable: Composició escrita expressament per a l'Homenatge a la Vellesa d'aquest any i recitada en l'acte de la festa per Francesc Ordeig».²⁴ Ara sí, en català. La implicació de Vives amb les entitats, les festes i les celebracions populars de la vila tornen a evidenciar-se en aquest escrit. De fet, la seva participació pràcticament anual en l'Homenatge a la Vellesa l'hem pogut comprovar al llarg del buidatge de *Forja*. I de nou en castellà, l'últim article, el 24 de maig de 1958, gira entorn d'aquest tema: «Imperativo del deber», un elogi a la vellesa i als seus cuidadors.²⁵ Era un home compromès amb el poble, amb la cultura, amb el seu país. Arribats en aquest punt ja ho podem confirmar.

I el 14 de maig de 1960, a la secció «La parroquia, dice...», apareix al setmanari una breu ressenya de la seva mort, sense fer cap mena de referència a la importància del personatge, de l'escriptor.²⁶

«Que el día 8 del corriente recibió cristiana sepultura D. Juan Vives y Borrell. Falleció del día 7, a la edad de 76 años. Había recibido los sacramentos de la Penitencia y Comunión y la Extremaunción condicionadamente. Reciban la esposa y familiares el más sentido pésame, mientras pedimos a nuestros lectores eleven una piadosa oración por el eterno descanso de su alma.»

Vàrem voler fer un repàs més exhaustiu a les *Forja* d'abans i després d'aquesta nota, buscant alguna ressenya, algun ressò de la seva mort. Recordem que, des dels primers números del setmanari, Vives i Borrell hi havia anat escrivint amb assiduitat. Dos anys després del seu últim article («Imperativo del deber») sembla que ningú es recorda de la seva col·laboració, pràcticament setmanal, a *Forja*.

A MODE DE CONCLUSIÓ

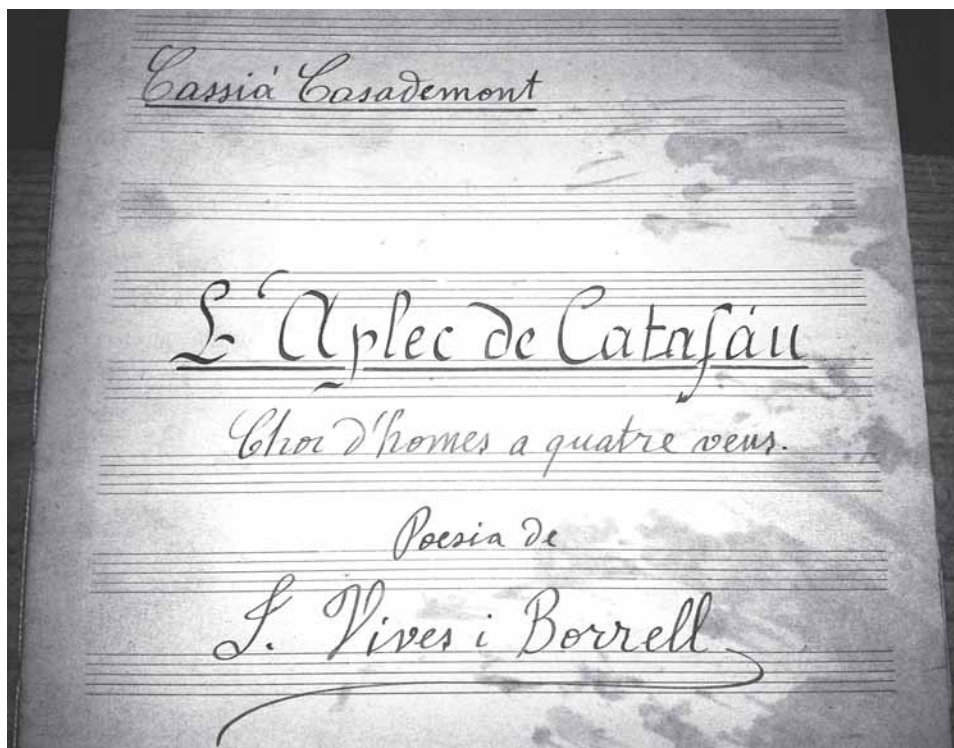
Hem pogut comprovar, doncs, com Vives i Borrell participa activament en les tres publicacions locals de l'època. Hi participa escrivint articles, enviant poemes, fent el que ell millor sap, vaja. Però la petjada literària que deixa al seu poble natal no es limita només als setmanaris. Roger Rocavert ha trobat partitures musicals on apareix el seu nom i la seva signatura. Per exemple, «L'aplech de Catafau. Chor d'homes a quatre veus. Poesia de J. Vives i Borrell», amb música de Cassià Casademont; una mostra més de la seva implicació en la vida cultural del poble.

---

24. *Forja*, núm 453, 28 de maig de 1955.

25. *Forja*, núm. 602, 24 de maig de 1958.

26. *Forja*, núm. 699, 14 de maig de 1960.

Partitura de l'Aplec de Catafau (Arxiu d'Història)

En una conversa sobre l'obra de Joan Arús, Marc Comadran —doctor en filologia, expert en l'obra de l'Arús— ens va fer notar un aspecte que es pot aplicar, també, a Vives i Borrell: la trajectòria vital del poeta castellà explica molt bé el tarannà d'una part important de la gent d'aquest país. Desenvolupem-ho una mica més. Tant Arús com Vives i Borrell eren escriptors compromesos amb la llengua, el país i la cultura catalana; queda prou reflectit en la seva obra, si més no. I en els seus actes, també: jocs florals, reunions clandestines... Després de la guerra la seva evolució ideològica és lenta però prou clara. Les fortes conviccions religioses també deurién influir en aquest canvi. El que sembla clar és que, malgrat que Vives i Borrell es posiciona a favor de la legalitat vigent quan esclaten els fets de juliol del 36 (ho hem comprovat als articles de *La Farga*), amb els anys l'escriptor s'adapta a la realitat de l'època. Al principi sembla incomodar-se (ens ho fan pensar les explicacions que ens dóna quan deixa d'utilitzar el pseudònim d'Abel Ardid) però, amb els anys, s'acabarà adaptant als «nous» temps. Com tanta altra gent d'aquest país, d'altra banda. Malgrat tot, un cop esclatada la guerra Vives i Borrell no tornarà a tenir la rellevància cultural que va tenir a principis del segle XX. Els seus articles evidencien l'enyor de l'efervescència d'aquells anys («Casildo i jo», «L'oca misteriosa»). En d'altres hi notarem de forma més o menys clara un desencís, una mena d'amargor: les reflexions que trobem en la sèrie «Pensamientos tamizados» que apa-

reixen periòdicament a *Forja* en són un clar exemple. «La pasión por el juego», un dels seus últims articles, també. En ells, Vives i Borrell hi aboca el seu malestar, les crítiques cap als comportaments individuals i col·lectius de la societat d'aquella època. També ho fa en els articles convencionals, ho hem vist: llargs paràgrafs introductoris o a mode de cloenda que li serveixen per a donar la seva opinió sobre el món que l'envolta. Unes vegades ho farà amb subtileza, d'altres ho farà amb força menys traça.

Però també hi ha un esperit clarament moralitzador, en els seus escrits a *Forja*, sobretot: des de la seva «tribuna» d'escriptor alligona i dóna consells sobre ètica, moral o comportaments humans. La tècnica és la mateixa que hem vist als primers escrits de *La Farga*: paràgrafs introductoris, exposició del tema i, finalment, la conclusió o lliçó moral, que acaba semblant l'objectiu principal de l'article. I a mesura que passa el temps, ho hem pogut anar comprovant, les seves idees es van tornant més conservadores. L'edat, l'època que li ha tocat viure i les seves conviccions religioses sembla que puguin ser-ne la causa.

Arribem, també nosaltres, al paràgraf final. I després d'haver passat de puntetes per la seva obra, creiem que es pot afirmar, almenys, que Vives i Borrell va ser una persona compromesa amb el seu país, amb el seu poble, amb la democràcia, amb la llibertat i amb la cultura. Ho va fer abastant tots els camps que va poder: literatura, periodisme, cinema, teatre o articles d'opinió. I en general ho va fer, creiem, d'una manera prou digna. Des del principi fins al final. Per tot això, doncs, donem per ben emprat el temps que hem dedicat a recuperar la seva figura. A partir d'aquí, fóra bo que algú estirés el fil per aprofundir en la història i en l'obra d'un personatge que va deixar petjada en gairebé tots els camps de la cultura de la seva època. La petjada potser no va ser profunda, però la seva llargària encara no s'ha pogut delimitar. Esperem que algú ho faci ben aviat.

FONTS

- Vives i Borrell, J., *Siluetes rusticanes*. Barcelona, 1914
- Vives i Borrell, J., *Preludis lírics*. Barcelona, 1920
- Vives i Borrell, J., *Evocacions, Sabadell*, 1920
- Vives i Borrell, J., *L'horitzó interior*. Sabadell, 1921
- Vives i Borrell, J., *La pròdiga emoció*. Barcelona, 1932
- Vives i Borrell, J., *Refugi perdurable*. Barcelona 1934
- Vives i Borrell, J., *L'imperi autèntic*. Barcelona, 1935
- Laletània*, 1 de gener 1908- 22 de juny de 1908
- La Farga*, 1935-1937
- Forja*, 1946-1960
- Cens de Castellar del Vallès de 1887 (Arxiu d'Història de Castellar del Vallès)
- Registre Civil de Castellar del Vallès.

BIBLIOGRAFIA

- ANGUERA, Pere: *L'Onze de Setembre. Història de la Diada (1886-1938)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2008.
- COMADRAN, Marc: *El procés d'expansió del noucentisme cap a 'se-gones ciutats'. El cas de Sabadell (1920-1923)*.
- Garba*, 15 de gener de 1921 (Sabadell).?
- Garba. Número extraordinari dedicat a la poesia catalana*, any II, núm. 16-17-18, Sabadell?
- Gran Enciclòpedia Catalana?*
- L'Actual*, 28 d'octubre de 2014, Castellar del Vallès.
- La Revista*, setembre 1920, Barcelona.?
- «La vida cultural: Jocs Florals d'Horta 1934», *La Veu de Catalunya*, 9 d'agost de 1934, Barcelona, p. 6
- Lectura Popular*, núm. 53, La Il·lustració Catalana.
- GONZÁLEZ LÒPEZ, Palmira: *El cine en Barcelona, una generación histórica: 1906-1923.*?
- GONZÁLEZ QUESADA, Alfonso: *La movilización de la lectura en España durante la I Guerra Mundial*.
- L'Idea*, any 2, núm. 12, agost-setembre 1921, Ed. Políglota, Barcelona.
- MARTÍNEZ I Fiol, David: *Els "voluntaris catalans" a la Gran Guerra (1914-1918)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1991.
- Ofrena*, primera època, any 2, núm. 4, febrer 1917.
- OLLER, Narcís: *Rurals i urbanes*, Cossetània Edicions, Valls, 2009.
- RECORDÀ, Josep Ramon: «Laletània (1908)», *Plaça Vella*, n. 8, Arxiu d'Història de Castellar del Vallès, Castellar del Vallès, 1983.